

**Політичні переслідування краєзнавців
м. Кам'янця-Подільського у 1933 р.
(за матеріалами архівно-кримінальної справи № 275629)**

У статті досліджуються матеріали архівно-кримінальної справи на підставі яких були засудженні до різних термінів ув'язнення активні члени організації краєзнавчого руху на Кам'янеччині. Автор наголошує, що ця справа відбиває ставлення існуючої влади до поціновувачів рідної історії, культури, мови, які зазнали політичних репресій.

Ключові слова: краєзнавство, контрреволюційна діяльність, переслідування, утиск, фальшування, репресії.

У рамках державної програми розвитку краєзнавства в Україні проводиться активний пошук нового фактологічного матеріалу для дослідження розвитку краєзнавства за радянської доби, особливо 1920–1930-х рр. Ця робота розгорнулася практично в усіх регіонах України і за відносно короткий період дала вагомий результат. З цієї проблеми опубліковано сотні наукових праць, захищено понад 40 кандидатських і докторських дисертацій, які вимальовують загальний портрет українського краєзнавства у досліджуваний період.

У цьому сенсі велике значення мають праці докторів історичних наук, професорів А. А. Непомнящого¹, Л. В. Баженова², О. М. Бута та П. В. Доброва³, В. С. Прокопчука⁴, В. С. Савчука⁵ та ін. Плідно

---

* Савчук В.О. — канд. іст. наук, доцент, проректор із міжнародних відносин і зв'язків з органами самоврядування, державної влади та засобами масової інформації Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка.

¹ Непомнящий А.А. Очерки развития исторического краеведения Крыма в XIX – начале XX века. – Симферополь: Таврида, 1998. – 208 с.

² Баженов Л.В. Становлення та розвиток історичного краєзнавства Правобережної України у XIX – на початку XX ст. – Хмельницький: Доля, 1995. – 255 с.

³ Бут О.М., Добров П.В. Соціально-економічний аспект у вивченні історії міст і сіл // Історія України маловідомі імена, події, факти: Зб. ст. – Рідний край: К.; Донецьк, 2001. – Вип. 15. – С. 3–9.

⁴ Прокопчук В.С. Інституціоналізація краєзнавчого руху Правобережної України 20 рр. XX – початок XXI ст. / Наук ред. П. Т. Тронько; Міносвіти і нау-

працюють в цьому напрямі історики Інституту історії України НАН України під керівництвом академіка НАН України П. Т. Тронька. О. Г. Бажаном, Р. В. Маньковською, В. Ю. Васильєвим оприлюднені низка наукових праць, що характеризували регіональний аспект історико-краєзнавчого руху в Україні, показали його основні тенденції та напрями.

Історики в рамках державної програми «Реабілітовані історією» поступово цілеспрямовано розробляють такий новий корпус джерел як архівно-кримінальні справи краєзнавців, окремих організаторів краєзнавчого руху. Їх аналіз дав підставу твердити, що краєзнавці 1920-х – 1930-х рр. зазнали безпідставних звинувачень, шельмувань, політичних репресій. Надзвичайно важливо в умовах незалежності України не тільки відновити їх чесні імена, але й донести до широкого загалу фахівців їх науковий доробок. Їх наукові ідеї мають і до сьогодні непересічне значення.

Все це повною мірою стосується Кам'янець-Подільського краєзнавства, яке у 1920-х – поч. 1930-х рр. активно проявило себе на загальноукраїнському тлі. Про оригінальність його організаційної побудови йшлося на засіданнях Українського комітету краєзнавства, членом якого на першій конференції з краєзнавства у 1925 р. був обраний ректор Кам'янець-Подільського ІНО В. О. Геринович. Він був автором низки праць, які сформували наукові підвалини краєзнавства як руху. У 1927 р. він репрезентував українську науку на Всеслов'янському конгресі, що проходив у Варшаві.

Кам'янець-Подільське наукове товариство, науково-дослідна кафедра народного господарства історії і культури, яка спершу діяла при ІНО, а згодом сільськогосподарському інституті, окружний комітет краєзнавства об'єднали навколо себе поціновувачів історії, культури, етнографії краю налагодили активну співпрацю з провідними науковими центрами України, СРСР і за кордоном. Безумовно, така активність кам'янець-подільських краєзнавців, більшість із яких розпочали працю на цій ниві у добу УНР, не могла не викликати занепокоєння владних структур.

ки України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2009. – 600 с.

⁵ Савчук В.С. Естественнаучные общества Юга Российской империи. Вторая половина XIX – начало XX вв. — Д.: Вид-во ДДУ, 1994. – 232 с.

Ініціативність кам'янець-подільської інтелігенції, вихованої на національно-культурних пріоритетах, сповідування загальноцивілізаційних принципів, не сприйняття політичних пріоритетів радянської влади викликали не тільки обурення останньої, але й окремі кроки в обмежені інтелектуальної свободи. Зрештою, більшість учасників краєзнавчого руху у 1932–1933 рр. була притягнута до кримінальної відповідальності. Матеріали були об'єднанні у справу № 275629.

На основі матеріалів цієї справи автор робить спробу узагальненого аналізу методики фальшувань, що лягли у безпідставне звинувачення владою намагань кам'янець-подільської інтелігенції у сферах збереження історико-культурної спадщини, розвитку мови, популяризації народного мистецтва тощо.

Зазначимо, що ця кримінальна справа була відкрита 7 березня 1933 р. і завершилася 11 листопада цього ж року. У двох її томах нараховується 852 аркушів. Слідчими Кам'янець-Подільського прикордонного загону було висунуто обвинувачення проти А. В. Розенкранца — викладача інституту соціального виховання, В. П. Храневича — професора кафедри зоології інституту птахівництва, Ф. С. Панасюка — директора ботанічного саду, Ф. Д. Наливайко — асистента кафедри фізіології інституту техкультур, С. А. Плюйка — професора сільськогосподарського інституту, Г. Д. Будка — викладача інституту соціального виховання, М. Т. Геращенко — професора інституту птахівництва, М. В. Курневича — викладача інституту соціального виховання, М. Є. Савченко — викладача Артемівського інституту соціального виховання та інших. Всього 11 осіб.

Спочатку слідство проводилося проти окремих осіб, однак уповноважений секретного політичного відділу Кам'янець-Подільського прикордонного загону ДПУ Співак прийняв рішення на основі попереднього рішення матеріали всіх 11 справ за статтею 54-11 об'єднати в одне впровадження. На його думку, всі вони були членами однієї «контрреволюційної організації», яка ставила за мету «збройне повалення радянської влади і відновлення буржуазно націоналістичної «Незалежної соборної України»⁶. До цієї справи для аргументованості звинувачень були долучені

---

⁶ Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-5966, т. 1, арк. 26.

протоколи допиту колишнього ректора ІНО В. О. Гериновича та І. А. Любарського — професора Кам'янець-Подільського ІНО, а з літа 1932 р. професора Інституту професійної освіти і завідуючого сектором загального мовознавства науково дослідного інституту мовознавства при ВУАН. Слідчий Співак у постанові від 4 листопада, затвердженій заступником начальника 23-го Кам'янець-Подільського прикордонного загону Пісаревим, зазначав, що слідчі матеріали — покази Гериновича Володимира Олександровича, Любарського Івана Антоновича і Марцинюка Антона Андрійовича про діяльність Кам'янецької групи «УВО» (Української військової організації) і заарештованих Розенкранца Андрія Володимировича, Курневича Михайла Васильовича, Геращенка Миколи Тимофійовича та інших за звинуваченням за статтею 54-11 об'єднати в одну справу⁷. В другому томі цієї справи містяться документи з реабілітації вище названих осіб у травні 1958 р.

Варто зауважити, що питанням репресій кам'янець-подільської інтелігенції у 1920-х – 1930-х рр. присвячено немало праць. Цій проблемі присвятив окрему главу у монографії «Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ століття» В. С. Прокопчук⁸. Однак, із вище перерахованих заарештованих осіб у цій праці лише побічно згадуються прізвища В. О. Гериновича, І. А. Любарського і В. П. Храневича. Частково зупиняються на окремих фрагментах біографії професорів сільськогосподарського інституту М. Т. Геращенко і В. П. Храневича М. І. Алещенко та В. А. Нестеренко⁹. Ці ж автори дослідили внесок В. П. Храневича, як ученого зоолога. Одночасно з цим торкнулися окремих фрагментів ходу слідства і висунутих звинувачень проти В. П. Храневича у 1933 р.¹⁰

⁷ ДАХМО, ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-5966, т. 1, арк. 2.

⁸ *Прокопчук В.С.* Репресії проти краєзнавців 20-х – 30-х рр. // *Історичне краєзнавство Правобережної України 30-х років ХХ – початку ХХІ ст.: від репресій занепаду — до відродження розквіту.* – Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2005. – С. 54–135.

⁹ *Алещенко М.І., Нестеренко В.А.* Репресовані викладачі Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту // *Освіта, наука і культура на Поділлі.* – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2002. – Т. 2. – С. 205–210.

¹⁰ *Алещенко М.І., Нестеренко В.А.* Професор В. П. Храневич – відомий вчений-зоолог Поділля // *Там само.* – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – Т. 3. – С. 190–196.

Участь у розбудові краєзнавства Кам'янець-Подільського державного українського університету розкрив О. М. Завальнюк¹¹. О. М. Завальнюк і М. Б. Петров першими в українській історіографії розкрили постать В. О. Гериновича, віхи його біографії та внесок у розробку історико-краєзнавчих проблем¹². Фрагментарно до постатей заарештованих у вище названій справі привертається увага В. О. Савчуком¹³. Такий же підхід до оцінки цих постатей спостерігається у публікації Л. А. Посвістак, яка також констатує лише факт їх арешту і приналежності їх до Української військової організації¹⁴.

Як бачимо, не дивлячись широке коло авторів, які досліджували постаті репресованих подільських науковців-краєзнавців, необхідний більш глибокий аналіз архівно-кримінальної справи № 275629. Він яскраво демонструє, що причиною фабрикації архівно-кримінальної справи стала участь осіб у краєзнавчому русі. Влада не приховувала негативного ставлення до такого руху, не дивлячись на велику кількість гасел підтримки, проголошених на сторінках газет і журналів державними і політичними діячами.

Це засвідчили, зокрема, поставлені питання організаторам краєзнавчого руху на Поділлі В. О. Гериновичу і І. А. Любарському. У протоколі допиту від 16 грудня 1932 р., який проводили начальник другого відділення секретно політичного відділу ДПУ УСРР Долинський та оперуповноважений цього ж відділу Соколов йдеться про те, що Кам'янець-Подільський університет був

---

¹¹ *Завальнюк О.М.* М. Т. Геращенко – професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1921 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 22–30.

¹² *Завальнюк О.М., Петров М.Б.* «Винним себе визнав...» (В. О. Геринович) // Репресоване краєзнавство (20–30-і роки). – К.: Рідний Край, 1991. – С. 178–183.

¹³ *Савчук В.О.* Політичні репресії 20-х – 30-х рр. і науково-освітня інтелігенція м. Кам'янець-Подільського: спроба історичної реконструкції та сукупного аналізу // Реабілітовані історією. У 27 т. / Ред.: М. П. Вавринчук (гол.), В. С. Гришук та ін.; Упоряд.: В. Ю. Васильєв, Л. Л. Місінкевич, Р. Ю. Подкур. – Хмельницький, 2008. – Кн. 1. – С. 798–809.

¹⁴ *Посвістак Л.А.* Витоки і першопричини репресивної політики щодо культурно-освітньої і наукової інтелігенції Поділля в кінці 20-х – 30-х роках ХХ ст. // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – Т. 13. – С. 437–443.

«пристанищем цивільної і військової націоналістичної інтелігенції, а згодом став центром всієї контрреволюційної роботи». Як зазначалося у протоколі допиту, у 1922 р. в м. Кам'янці-Подільському зорганізувалося наукове товариство при ВУАН. До його складу увійшли Сіцинський, Герасименко, Філь, Шумлянський, Зборовець, Курневич, Кондрацький, Неселовський, Геращенко і Баєр. Товариство очолив Сіцинський. Воно ставило за мету об'єднання представників професури, вчительства і студентства, служило «науковою» базою «для зв'язку з селом», куди для «наукової» праці направлялися члени товариства тобто «члени контрреволюційної організації».

Надзвичайно цікавим для слідства було з'ясувати зв'язки товариства. На запитання: «Чи здійснювала організація інші зв'язки поза Кам'янцем?» арештовані відповіли, що влітку приїздили до наукового товариства «наукові» експедиції члени інституту матеріальної культури, члени «контрреволюційної організації» з Києва — археолог Рудинський, антрополог Носов. Кам'янець-Подільський також відвідали члени Етнографічної комісії ВУАН Квітка і Курило. Вони як члени «контрреволюційної організації» приїздили для налагоджування контактів. Між Кам'янець-Подільською організацією, що концентрувалася при науковому товаристві і Вінницькою організацією існували тісні контакти, які здійснював Севастьянов. Товариство виїздило на село для запису прислів'їв, копіювало розписи хат, а «фактично для ведення контрреволюційної підпільної роботи». Виїзди здійснювали часто Гагенмейстер, Філь, Герасименко¹⁵.

Також у 1924 р. в Кам'янці-Подільському була створена науково-дослідна кафедра природи, історії і культури Поділля, яку очолив Клименко. На кафедрі працювали Сіцинський, Неселовський, Філь, Зборовець, Любарський, Курневич, Семенов. Слідчі вважали, що її завданням було через підготовку «наукових» кадрів втягнення членів «контрреволюційної організації» в наукову роботу¹⁶.

При наступному допиті 26 грудня, слідчі стали категоричними і агресивними у звинуваченнях. Ставилося запитання про роль Кам'янець-Подільської філії «УВО в організації повстанського ру-

¹⁵ ДАХМО, ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-5966, т. 1, арк. 8–9.

¹⁶ Там само, арк. 9–10.

ху на Поділлі». У квітні–травні 1931 р. в Кам'янець-Подільському районі відбулися масові волинки, заворушення і повстання, спричинені форсованим здійсненням колективізації. Особливо масовими вони були на Дунаєвеччині, в селах Нестеривці, Тернава і Лисець. Для їх придушення були залучені регулярні військові частини.

У протоколі допиту слідчі пов'язали селянські повстання та проведення краєзнавчих екскурсій і культпоходів і інтерпретували як «проведення у 1930 р. агітаційної роботи на селі членами контрреволюційної організації», а діяльність геологорозвідувальної партії — як створення повстанських осередків¹⁷.

Трагічними за наслідками для краєзнавчого руху стали свідчення І. А. Любарського. Він народився в сім'ї селянина с. Сенькове Куп'янського повіту, закінчив Київську духовну семінарію. У 1919 р. був обраний приват-доцентом Кам'янець-Подільського державного українського університету. З середини 1932 р. працював у Кам'янець-Подільському ІНО. Цей науковець брав участь у всіх науково-краєзнавчих проектах наукового, краєзнавчого товариства, науково-дослідної кафедри, підготував і опублікував низку праць із філології. В результаті упередженого слідства його обвинувачували у контрреволюційній діяльності. Його допитував оперуповноважений секретно-політичного відділу ДПУ УСРР Пустовойтов, який попередив затриманого про «відповідальність за неправдиві свідчення». Водночас він запевнив арештанта, що слідству відомо про його «участь у контрреволюційній організації, яка готувала повалення радянської влади».

На запитання слідчого, чи відомо затриманому про «розвідувальну роботу організації», І. А. Любарський дав необхідні свідчення. Однак, за поданою інформацією можна зрозуміти, які надлюдські методи фізичного, психологічного впливу застосовувалися у ході слідства. Начебто, під час відзначення ювілею М. С. Грушевського нібито голова НТШ у Львові К. О. Студинський ставив завдання В. О. Гериновичу займатися збором шпигунських свідчень на користь поляків. Одним із ключових моментів реалізації цього завдання стала поїздка В. О. Гериновича у 1927 р. до Польщі на Всеслов'янський з'їзд географів і етнографів. Нібито під час

¹⁷ ДАХМО, ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-5966, т. 1, арк. 11.

цієї поїздки В. О. Гериновичу ставив завдання на розвідувальну діяльність у прикордонній території Радянської України його вчитель, відомий науковець, професор Роммер.

В. О. Геринович нібито під час краєзнавчих поїздок обстежував прикордонні польсько-українські пункти, вивчав стан шосейних і ґрунтових доріг, встановлював наявність джерел питної води, виявляв приміщення і будови, придатні для лазаретів. В цьому йому допомагали Неселовський, Ільченко, Гагенмейстер і Марценюк. Причому, плани «розвідувальної та дослідницької праці» складав Геринович. Сам І. А. Любарський обстежував села Черче і Княгинин з лінгвістичного боку. В цій поїздки з ним був і Геринович, який вивчав профілі місцевості, колишні помістя польських магнатів, розташовані в прикордонній смузі. Тут він разом з Р. Р. Заклинським, начебто, гуртували бойовий актив на випадок військових дій¹⁸.

Цікавою була інтерпретація слідства діяльності краєзнавчих осередків м. Кам'янця-Подільського як філіалу «УВО». Про це свідчить відповідь І. А. Любарського на запитання: «Що відомо йому про діяльність Кам'янецької групи організації?». До її складу, на думку слідчого, входили В. О. Геринович, який влітку 1932 р. виїхав до Москви, Н. Ф. Гаморак — професор інституту технічних культур, О. С. Мельник — професор інституту птахівництва, викладачів Інституту соцвиху Ільченко та Миронця. Знані представники історико-краєзнавчого руху залучали до нього студентську молодь. Такі дії тех. трактувалися як «розгалуження контрреволюційної діяльності».

У протоколі допиту арештованого Мефодія Єфремовича Савченка від 25 липня 1933 р. відчувався весь трагізм людської особистості, яка намагалася служити суспільству. Зазначимо, що М. Є. Савченко — інтелігент радянської формації — закінчив сільськогосподарський інститут у Кам'янці-Подільському. У 1926–1928 рр. навчаючись, був секретарем окружного краєзнавчого комітету, згодом викладав у Кутковецькому сільськогосподарському технікумі Чемеровецького району. Намагаючись уникнути переслідувань і «опіки» владних структур, переїхав до м. Артемівська, де був заарештований органами ДПУ.

---

¹⁸ ДАХМО, ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-5966, т. 1, арк. 21–22.

У протоколі допиту він також підтвердив «наявність у Кам'янці-Подільському контрреволюційної націоналістичної організації на чолі з професором В. О. Гериновичем», котра використовувала у цілях краєзнавче товариство, яке «фактично було ширмою для контрреволюційної роботи під виглядом краєзнавчої діяльності, чим розповсюджувало ідеї контрреволюційної організації на периферії» з метою «ігнорування заходів уряду, культивування і насадження націоналістичних теорій, виховання кадрів буржуазно-націоналістичному дусі»¹⁹.

М. Є. Савченко теж визнав, що його «контрреволюційна шкідницька робота, як секретаря краєзнавчого товариства» полягала у наступному: 1) на засіданні комітету краєзнавчого товариства він підтримував пропозиції Гериновича про випуск шкідливих книг «Кам'янещина». Тут пропагувалися буржуазно-націоналістичні теорії, з класово ворожих позицій висвітлювалася історія Кам'янещини з гетьманами, отаманами, гайдамаками, що збурювало націонал-патріотичні почуття кам'янчан; 2) за дорученням Гериновича через працівника окружного відділу народної освіти домігся державних коштів для оплати видання в кількості 500 примірників книг «Кам'янещина», що розповсюджувалися серед населення. Гроші, отримані за реалізацію книг, брав особисто Геринович на потреби організації; 3) облік праці і членства товариства ставив так, щоб вони сприяли поповненню краєзнавчого товариства необхідними людьми для організації і прикривали контрреволюційну діяльність на периферії в краєзнавчих осередках; 4) з метою контрреволюційної роботи в краєзнавчому товаристві Геринович налагодив зв'язок з петлюрівською еміграцією за кордоном через сина члена організації Ю. Сіциньського, який емігрував у Прагу²⁰.

У протоколі допиту за 27 липня 1933 р. М. Є. Савченко свідчив, що низовими контрреволюційними структурами були саме краєзнавчі осередки, які спеціально організовувалися уповноваженими краєзнавчого комітету. Для контрреволюційної роботи осередків використовувалися експедиції з кінозйомок, геологічні дослідження. Керівниками периферійних структур у м. Смотричі був

¹⁹ ДАХМО ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-5966, т. 2, арк. 130.

²⁰ Там само, арк. 133.

син попа Георгіїв, у с. Баговиця Староушицького району, колишній офіцер Драгобецький в м. Китайгород, вчитель Кабачинський котрий раніше служив у галицькій армії²¹.

Як отримувалися подібні свідчення від заарештованих по цій справі демонструвала заява Сергія Антоновича Плюйка генеральному прокурору СРСР. Він писав, що слідчий викликав його декілька ночей підряд. Під час допиту він не давав можливості спати, вживати їжу, примушував стояти на одному місці по декілька годин підряд через це ноги його опухали, він не міг поворухнутися з місця. Доведений такими методами слідства до відчаю, він підписав необхідні для слідчого свідчення²². Аналогічні методи застосовувалися до професора К. Т. Геращенка. Його під час допиту слідчий довів до стану повного нервового розладу і він змушений був підписати протокол.

Однак, фабрикація справи просувалася повільно. Слідство не раз входило з клопотанням до прокурора про продовження термінів. Зрештою, слідчі підготували обвинувальний вирок про міфічні злочини представників краєзнавчого руху, який підписав прокурор Кам'янець-Подільського прикордонного загону ДПУ. Арештовані обвинувачувалися у спрямуванні краєзнавчої діяльності на: а) збереження і згуртування української націоналістичної інтелігенції; б) концентрації шовіністичних соціально чужих радянській владі кадрів студентства в інститутах і виховання їх в дусі підготовки до озброєного повалення радянської влади; в) шкідництво по лінії сільського господарства на базі організаційної діяльності в сільськогосподарському інституті; г) насадження і згуртування повстанських осередків на периферії через наукові експедиції й екскурсії членів контрреволюційної організації, організації збройного повстання у квітні-травні на Кам'яниччині придушеного органами ДПУ²³.

Постановою «трійки» ДПУ УСРР А. В. Розенкранц, М. Т. Геращенко, С. А. Плюйко, Ф. С. Панасюк, Ф. Д. Наливайко, М. В. Курневич, В. П. Храчевич засуджені на 5 років позбавлення волі, Г. Д. Будко — до 3 років. М. Є. Савченко був висланий на 3 роки у Західно-сибірський край.

²¹ ДАХМО ф. Р-6193, оп. 12, спр. П-5966, т. 2, арк. 141-142.

²² Там само, арк. 242.

²³ ДТам само, арк. 191-192.

Однак, засудженням кам'янець-подільських науковців-краєзнавців не припинився розгром краєзнавчого руху. Наприкінці грудня 1933 р. методична рада Кам'янець-Подільського Інституту соцвиху прийняла постанову «Про шкідницькі настанови підручника Храневича В.П. «Курс загальної зоології» в світлі марксистсько-ленінської методології». В ній акцентувалася увага, що підручник був виданий українською мовою. Водночас Інститут наукової мови у Києві був найактивнішим «осередком СВУ». Підкреслювалося, що підручник написано за «буржуазною методологією», у завуальованому вигляді підручнику проводилася шкідницька лінія «любарщини». Шельмування підручника продовжувалося 13 липня 1934 р. на зборах студентів-заочників біологічного факультету. У прийнятій резолюції вказувалося, що підручник насичений «націоналістичною термінологією», «помітна тенденція до затушування здобутків соціалістичної науки Радянського Союзу», недооціненні досягнення братерської РСФРР. Збори ухвалили вважати «підручник шкідливим і недопускати його до викладання у навчальних закладах»²⁴.

Таким чином, архівно-кримінальна справа кам'янець-подільських краєзнавців яскраво позначила ставлення владних структур до краєзнавчого руху на поч. 30-х рр ХХ ст. Для компрометації активних поборників історії, культури рідного краю влада застосувала весь арсенал карально-репресивних органів. Більшовики намагалися витіснити національно-свідому інтелігенцію з культурного простору, застосовуючи фальсифікації, грубий політичний тиск, фізичну розправу. Особливо слід нагоосити, що частина засуджених краєзнавців були виховані на пріоритетах політичних уподобань радянської влади і кваліфікувалися як «соціалістична інтелігенція».

В статье исследуются материалы архивно-уголовного дела, на основании которых были осуждены на разные сроки тюремного заключения активные члены краеведческого движения на Каменетчине. Автор акцентирует, что это дело отражает отношение существующей власти к ценителям родной истории, культуры, языка, которые подверглись политическим репрессиям.

---

²⁴ *Алещенко М.І., Нестеренко В.А.* Професор В. П. Храневич — відомий вчений-зоолог Поділля. – С. 195.

Ключевые слова: краеведение, контрреволюционная деятельность, преследования, притеснение, фальсификация, репрессии.

The author analyses the criminal case which served as a warrant for sentencing the active members of the regional studies movement of Kamianetchins to various durations of custody. Moreover, the author stresses that the case reflects the attitude of the current authorities to the connoisseurs native history, culture, language, which were unwanted by the totalitarian system and were subjected to the political purges.

Key words: regional studies, counterrevolutionary activities, persecution, oppression, adulteration, purges.

Роман Подкур*

Взаємовідносини органів державної безпеки та прокуратури УРСР в період припинення «великого терору» (кінець 1938–1939 рр.)

В статті досліджуються взаємовідносини органів державної безпеки та прокуратури УРСР в контексті припинення «великого терору» (листопад 1938–1939 рр.).

Ключові слова: прокуратура, «великий терор», чистка, «єжовці», НКВС, «Реабілітовані історією».

«Великий терор» 1937–1938 рр. в історичній пам'яті суспільства став символом репресій радянської доби. Оцінка наслідків для України масштабних арештів 1937–1938 рр. розпочалася після розсекречення документів колишніх радянських спецслужб та матеріалів вищого партійно-державного керівництва СРСР. На основі нових архівних даних вчені та громадськість сподівалися отримати науково-статистичні підтвердження злочинів сталінської диктатури, закріпити у суспільній свідомості негативне ставлення до комуністичної практики та ідеології «радянського зраз-

---

* Подкур Р.Ю. — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України.